

✎ "ומשה כותב בדמע" ✎

שיעור זה קשור לכללים:

בין נגלה לנסתר

שאלה שאין עליה תשובה

תמצית השיעור: נחלקו תנאים בדרך כתיבת שמונה פסוקים האחרונים שבתורה, האם כתבם משה או יהושע. מדברי הגר"א עולה הבנה מעמיקה המלמדת כי משה כתב את הפסוקים בצורתם הרוחנית, קודם שירדו לעולם המעשה, ויהושע גיבש את המילים והפסוקים. הבנה זו נובעת מן העובדה שכל תנא שאל שאלה על שיטת חברו, והשאלות נותרו בלא תשובה.

הצעת הסוגיא

הגמרא במסכת בבא בתרא דנה בסדר ספרי התנ"ך ובכותבי הספרים. בין השאר נאמר שם בברייתא (י"ד ע"ב): "יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה". ומפרש רש"י: "ושמונה פסוקים - מן וימת משה עד סוף הספר". כיון שמשה איננו יכול לכתוב על מיתתו, כתב יהושע פסוקים אלה. הגמרא דנה בדברי הברייתא, וזו לשונה (ט"ו ע"א):

אמר מר: יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה, תניא כמאן דאמר שמונה פסוקים שבתורה יהושע כתבן, דתניא "וימת שם משה עבד ה'", אפשר משה חי וכתב "וימת שם משה", אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע, דברי ר' יהודה ואמרי לה ר' נחמיה. אמר לו ר' שמעון: אפשר ספר תורה חסר אות אחת וכתבי "לקוח את ספר התורה הזה", אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, כמו שנאמר להלן: "ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו". כמאן אזלא הא דאמר ר' יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב: שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן, לימא דלא כר' שמעון, אפילו תימא ר' שמעון הואיל ואשתנו אשתנו.

רש"י: תניא כמאן דאמר - כל הך דקתני לעיל יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה אתיא כי הא תנא דלקמיה דאמר נמי יהושע כתבן. דתניא - פלוגתא דתנאי בהאי "וימת שם משה" כו'. כמו שנאמר להלן כו' - אכולה

מילתא קאי דקאמר הקב"ה אומר ומשה כותב כמה שמצינו שהנביאים כותבים מפי רבם. יחיד קורא אותן - כלומר אין מפסיקין בהן. לימא ר' יהודה היא - דאמר לא כתבם משה לפיכך נשתנו משאר התורה ודלא כר' שמעון. הואיל ואישתנו - לכתוב בדמע אישתנו.

הביטוי "יחיד קורא אותן", המופיע בסוף הסוגיא, איננו ברור, והראשונים מסבירים מספר הסברים, המובאים על ידי המאירי (מגילה כ"ה ע"ב):

במסכת מנחות (ל' ע"א) התבאר ששמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן בבית הכנסת ופסוקים אלו הן מ"וימת משה" עד "לעיני כל ישראל". ודבר זה מתפרש בכמה ענינים. יש שפירש "יחיד קורא אותן" - שאין מפסיקין אותם לשנים מפני שהם ענין אחד וסיפור מיתתו של משה, ויש מפרשים "יחיד קורא אותן" - ולא שליח צבור עמו, ואין נראה כן שאף בשאר התורה לא היה שליח צבור קורא כלל אלא שהאחרונים נהגו כן שלא לבייש מי שאינו בקי כל כך, על הדרך שאמרו בבכורים בראשונה היה יודע לקרות קורא, לא היה יודע לקרות מקרין אותו, נמנעו מלהביא התקינו שיהיו מקרין את הכל שלא לבייש את מי שאינו יודע, ויש מפרשים "יחיד קורא אותם" - בלא עשרה ואין זה נראה כלל שיהא אדם קורא בברכה לאחריה שלא בעשרה וכן שאחר גמר הקריאה צריך לקדיש ואין קדיש אלא בעשרה, ויש מפרשים "יחיד קורא אותן" - אותה פרשה ואין רשאי לחבר בה פסוקים שלמעלה הימנה, ויש מפרשים שמיוחד שבצבור קורא אותם וראשון ואחרון שניהם עיקר.

הלשון "יחיד" מתפרשת בכמה כיוונים: אחד ולא שניים, יחיד ולא ציבור, המיוחד שבציבור ועוד, ויש לנסות להבין לשון מיוחדת זו.

רש"י בסוגייתנו מסביר: "יחיד קורא אותן - כלומר אין מפסיקין בהן". יש להבין מדוע כתב רש"י מילת "כלומר", המלמדת שהסבר הניתן איננו כתוב בפשט דברי הגמרא¹, ולשון הגמרא משובשת מעט.

עוד שאלו על רש"י (עי' תורת חיים ושפת אמת), מה עניין השינוי שנשתנו שמונה פסוקים אחרונים שבתורה לכך שאין מפסיקים בהם? וכי בגלל שכתבם יהושע אין להפסיק בקריאתם?²

עוד יש להבין את דברי התנאים בברייתא. ר' יהודה שואל שאלה: "אפשר משה חי וכתב וימת שם משה"? אף ר' שמעון שואל שאלה: "אפשר ספר תורה חסר אות אחת וכתב לקוח את ספר התורה הזה"? כל שאלה סותרת את השיטה שכנגדה, ואף על פי כן, לא

¹ עי' במב"ט ח"ב תש' רי"ג.

² הר"ן (מגילה י"ב ע"א מדפי הרי"ף) מסביר שכיון שנשתנו פסוקים אלה משאר פסוקים שבתורה, עשו חכמים היכר לכך, ולכן רק יחיד יקרא פסוקים אלה, אך עדיין צ"ע, מדוע לעשות היכר לכך, ומדוע ההיכר הוא בכך שאין להפסיק בהם?

מובאת תשובתם של התנאים לשאלות אלה. שאלה בלא תשובה מכוונת את הלומד לעיון ברובד עמוק של דברי הגמרא.

משמעות כתיבת התורה

הגר"א בדבריו עומד על כך ששאלותיהם של התנאים נשארו בלא תשובה, והוא מיישב את השאלות בדרך השופכת אור על הסוגיא (קול אליהו לדברים ל"ד, ה):

אמנם יש לפרש כי שניהם דברי אלקים חיים ומר אמר חדא וכו' ולא פליגו, כי לכאורה קשה בדברי הגמרא מה מקשי על ח' פסוקים אחרונים שבתורה היאך נכתבו אם משה היה עדיין חי, הלא כל התורה כולה היתה נכתבת אלפים שנה קודם בריאת העולם, אם כן לא היה עדיין השמים והארץ וכל אשר בה, ודור המבול ודור הפלגה ויציאת מצרים ודומיהם, ואיך נכתבו בתורה קודם שהיו בעולם. אמנם זאת ידוע כי כל התורה הוא שמותיו של הקב"ה והיינו על ידי צירופים של אותיות ותיבות, ולפני בריאת עולם היתה התורה אמון אצל הקב"ה על פי צירופים וסודות נעלמים, ולא היתה נקראת כמו עתה רק על פי שמותיו של הקב"ה, ואחר שברא השי"ת את העולם ונתן את התורה לישראל וסיבבם במצוות הצריכין לעשות בגבולי מקום וזמן, כתב את התורה באר היטב איך לעשות כל המצוות, וחלק כל התורה לתיבות ואותיות לגלות ולפרש את כל דברי התורה הזאת, וסודות התורה על פי צירופים ניתנו ליודעי חזן, מה שאין מודיעים אלא לחכם ומבין מדעתו. ועתה מתורץ דברי הגמרא הנזכרת לעיל כי כוונת ר' שמעון איך אפשר להיות ספר תורה חסר אפילו אות אחת וגם שלא להיות כשקר ח"ו, לכך הוא אומר עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, רוצה לומר שאמר משה כל תיבה ותיבה כאשר היא כתובה בידינו בגילוי המצוות, אבל מכאן ואילך לא היה יכול לכתוב בגילוי "וימת שם משה" דמיחזי כשיקרא, וגם לא היה יכול לגמור על ידי יהושע, כי אפשר ספר תורה חסר אות אחת, לכך הוא אומר שהיה כותב בדמע, והפירוש הוא מלשון "מלאתך ודמעך", רוצה לומר מדומע וערבוב אותיות, שהיה כותב מכאן ואילך על פי צירופי תיבות והם שמותיו של הקב"ה ולא היה נקרא כלל "וימת שם משה", רק תיבות אחרות על פי סודות התורה, ולאחר מיתתו כתבם יהושע כפי שניתן לו רשות לגלות את התורה. ואם כן השני הדיעות לא פליגי, כי באמת כתבן משה ולא חסר אפילו אות אחת, רק כי ח' פסוקים אלו לא היה יכול לכתוב את הנגלה וכתב כפי הצירופים וזהו "בדמע", ויהושע כתבן כפי הנגלה וכדעת ר' יהודה, ושניהם מסכימים לדעה אחת כי נכתבו על ידי שניהם, על ידי משה הנסתר והסוד, ועל ידי יהושע הנגלה, כאשר היא כתובה בידינו לדור דור.

חז"ל אומרים, שהתורה היתה כתובה אלפיים שנה קודם שנברא העולם, ואם כן, איך היה כתוב, קודם שנבראו השמים והארץ, "בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ"? וכן שאר כל סיפורי התורה, המצוות התלויות בדברי העולם וכדומה, כיצד היו כתובים בתורה קודם שנבראה, וכי היה כתוב שקר, ח"ו?

מבאר הגר"א, כי התורה היא שמותיו של הקב"ה, ודבר זה בא לידי ביטוי בצירופי האותיות והמילים, הנקראים שלא כמו שהתורה נקראת עכשיו. קודם שנברא העולם היתה התורה כתובה באותיות, ולאחר הבריאה התגבשו האותיות למילים, וכך נוצר העולם והשתלשלות המקרים המסופרים בתורה. אז גם נתגבשה התורה למילים ולפסוקים המתארים את המציאות ואת המצוות - בחלקה הגלוי של התורה. בנסתר יש צירופים נוספים המבטאים את סודות התורה והעולם.

בצורה גלויה נברא העולם, והיו בו מאורעות שונים, וניתנה בו תורה אחר אלפיים שנה. בצורה נסתרת, הקב"ה הסתכל בתורה וברא את העולם³, וכל המציאות על מאורעותיה, תורתה ומצוותיה נולדה מתוך העולמות הרוחניים שנשתלשלו וכאו עד התגבשותם בעולמנו במילותיה ובפסוקיה של התורה.

כיון שהפשט נולד מכוחות רוחניים שירדו לעולם, הרי שעיון בתוכו ובנשמתו מביא אותנו לחשוף אותם עולמות. זהו לימוד הסוד שהוא נשמתה של תורה.

האותיות הן יסודות. כל אות היא יסוד רוחני, וצירופי האותיות הם יסודות קיום העולמות. זוהי התורה קודם שירדה לגבולי העולם הזה. בהתגלות התורה וכירידתה לעולם, מתגבשות האותיות למילים ולמשפטים, לפי המציאות של העולם, ומתוך כך מופיעה התורה כפשט, כתיאור הדברים המופיעים בעולם הזה.

יסודה של התורה הוא ביסודות רוחניים לפני שנברא העולם. אין זה נכון לחשוב, שהתרחשו בעולם אירועים שונים, ותיאורי המאורעות יצר את התורה. ההיפך הוא הנכון.

היסודות הרוחניים הקיימים בעולם, התגבשו בצורה של סיפור, שזהו רובד הפשט.

יודעי חן, יודעים לחשוף מתוך הפשט, הגלוי לפנינו, את הסוד - את צירופי האותיות

המלמדים על היסודות הרוחניים קודם שהופיעו במילים, במשפטים ובסיפורים.

ביאור הסוגיא

על פי הבנה זו מתבארים דברי התנאים בכרייתא.

שניהם מסכימים שמשה לא יכול לכתוב "וימת שם משה..." קודם שקרה הדבר, ושניהם מסכימים שבפסוק: "לקוח את ספר התורה הזה" הכוונה לספר תורה שלם, בלא שחסרה בו אות. דברי ר' שמעון על שמונה פסוקים אחרונים: "ומשה כתב בדמע", כוונתם שמשה כתב בערבוב⁴, ללא הפרדת האותיות למילים. כיון שטרם התגלה במציאות תיאור הדברים, הרי שנשארו הדברים כפי שהם בעולמות עליונים - כאותיות המצטרפות לשמותיו

³ עי' בזה"ק (ח"א קל"ד ע"א): "תא חזי כד בעא קב"ה וסליק ברעותא קמיה למברי עלמא, הוה מסתכל באורייתא וברא ליה".

⁴ "דמע" הוא ערבוב, כמו תרומה מדומעת - שנתערבה עם חולין. עי' רמב"ם פיהמ"ש (דמאי פ"א מ"ג): "והמדומע הוא דבר המערב מחולין ותרומה".

של הקב"ה, ללא הפרדה למילים ולסיפור. לאחר מות משה הפריד יהושע את האותיות למילים, כפי שקרו הדברים במציאות.

נמצא, אם כן, ששני התנאים מתארים שתי בחינות שונות של כתיבת התורה שהופיעו בשמונת הפסוקים האחרונים. ר' יהודה מתאר את הצד הנגלה, הסיפורי, שנכתב על ידי יהושע, ולא על ידי משה, ור' שמעון, מרא דזוהר, מתאר את הצד הפנימי, הנסתר, של כתיבת האותיות קודם הצטרפותן למילותיה של תורה.

שמונה פסוקים אחרונים שבתורה מיוחדים בכך שבכתיבתם הופיע הנסתר בגלוי.

על פי הבנה זו, נראה שמבוארים דברי רש"י⁵. מילת "כלומר" שכתב רש"י מכוונת אותנו לכך שבסוגיא זו יש להעמיק, ולא להסתפק ברובד הפשט. הביטוי "יחיד קורא אותן", ולא "אחד קורא אותן" (עי' תורת חיים), מלמד שפסוקים אלה הם יחידה אחת, ולכן הפירוש הוא שאין מפסיקים בהם, שכן ההפסקה קשורה אל רובד הפשט של הסיפור - מפסיקים בסיום ענין או בסיום משפט בסיפור הדברים. פסוקים אלה הופיעו לא רק כסיפור, שבו יש הפסקה של מילים ומשפטים, אלא גם כאותיות רצופות, ולכן אין להפסיק באמצע הקריאה. "יחיד קורא אותן" כי הם יחידה אחת שלמה, שלא ניתן להפרידה, כיון שכאן הופיע בכתיבת הדברים הרובד הנסתר, שאיננו מופסק למילים וכדומה.

מחלוקתם של ר' יהודה ור' שמעון היא כיצד להתייחס לשמונה פסוקים אחרונים שבתורה, האם להדגיש את כתיבתו של יהושע שהולידה את הסיפור בתורה, או את כתיבתו של משה המבטאת את היסודות הרוחניים של המציאות. על כן מבינה הגמרא בצורה פשוטה, שלר' יהודה מילותיה של התורה בפסוקים האחרונים אינם ככל התורה, שכן יהושע קבען, ולכן נשתנו. אך לר' שמעון, שמא נאמר שגם שמונה פסוקים אחרונים הם המשך כל התורה שכתבה משה, ומכאן באה שאלת הגמרא: "לימא דלא כר' שמעון". אך הגמרא מיישבת, "כיון דאשתני אשתני", ואף כתיבתו של משה בשמונה פסוקים אחרונים שונה מכתבתו בשאר התורה.

⁵ אף אם לא התכוין רש"י להבנת הגר"א, דיוקו בפשט הוביל להבנה מעמיקה יותר הנמצאת בסוגיא ורמוזה בדבריו.